Е-списание СОЦИАЛНА РАБОТА
2025, брой 2, година XIII, 28–47
www.swjournal-bg.com

Ефекти на груповата работа при социалното включване на бежанци

Гинка Механджийска

Резюме. *Статията представя резултати от изследване на проявлението на набор от терапевтични, психосоциални и психообразователни ефекти при групова работа с лица, търсещи закрила, и бежанци. Изследвана е извадка от 41 възрастни лица, бежанци, участвали в програми за социална подкрепа чрез групова работа и дали обратна връзка за изпитаните и забелязани въздействия и преживявания. Измерени са корелационни връзки между помагащите ефекти от участието на бежанците в групова работа, от една страна, и социалното им включване. По-конкретно са изследвани корелации на ефектите от участието в група със социалното участие и свързването с другите хора в социалния живот и средата на приемащото общество, както и с чувството на откъсване и отхвърляне от другите. Резултатите се адресират към специалистите на терен и водещите на социални и терапевтични програми за групова работа с бежанци.*

Ключови думи: *групова работа, социално включване, бежанци*

Effects of group work on the social inclusion of refugees

Ginka Mehandzhiyska

Abstract. *The article presents the results of a study on the manifestation of a set of therapeutic, psychosocial, and psychoeducational effects in group work with asylum seekers and refugees. A sample of 41 adult refugees participating in social support programs through group work was examined, along with their feedback on the experienced and observed impacts and experiences. Correlations between the helping effects of refugees' participation in group work and their social inclusion were measured. More specifically, the correlations between the effects of group participation and social involvement, connection with other people in the social life and environment of the host society, as well as the feeling of isolation and rejection by others, have been examined. The results are addressed to field professionals and facilitators of social and therapeutic group programs for refugees.*

Keywords: *group work, social inclusion, refugees*

Въведение и теоретична рамка

Възможностите на интервенциите в група да стабилизират и усилват капацитета на личността за социално адаптиране, свързване и включване са отдавна разпознат ресурс за подпомагане на търсещи убежище, бежанци и мигранти в ситуации на уязвимост и изправяне пред предизвикателствата на загубата и промяната. Наред с това, в изследователската практика остават отворени въпросите и потребностите от доразвиване на емпиричната база от научни данни и резултати по отношение на

изясняване на способите и механизмите, чрез които груповата работа въздейства на силите и способностите на личността за справяне и приобщаване.

Проведеното и представено в настоящата статия изследване си поставя цели именно в този спектър. Неговите по-конкретни задачи са:

- Да идентифицира проявлението на определени потенциални детерминанти (фактори, условия) на терапевтични, психосоциални и психообразователни ефекти при групова работа с лица, търсещи закрила и бежанци.
- На следващо и основно място – да събере данни и да стигне до заключения за връзките между помагащите ефекти от участието на бежанци в групова работа, от една страна, и социалното включване в аспекта му на социално свързване с другите хора в новата среда на приемащото общество – от друга.

Като резултат се очаква въз основа на направените изводи да се очертаят водещи детерминанти на ефективността на груповата работа с бежанци (в психосоциално и психообразователно ориентирани групи) при въздействието ѝ върху социалното им включване, а наред с това да се установят и действащи бариери.

Във въвеждането към резултатите от изследването следва да посочим и теоретичния и публикационен ресурс, от който се ръководи изследването. Главният проблем в него – този за терапевтичните фактори и детерминирането на ефективна психосоциална и психообразователна подкрепа с методическия ресурс на интервенциите в група – е като цяло широко проучван в помагащите професии. В този смисъл теоретичната и методологична рамка на изследването се опира на широка база от публикации, опит, научни резултати по отношение на груповата подкрепа сред категориите интервенции в Hogan, B. Et al., (2002) и така също – терапевтичните фактори в група в проучванията на I. Yalom, M. Lieberman, S. Kratochvil от 70-те години на миналия век. Ървин Ялом извежда десет фактора, които съставляват помагащия потенциал на терапевтичните групи – сплотеност; даване на надежда; универсализация; алтруизъм; даване на информация, съвети; множествен пренос; междуличностен обмен на опит, обучение; развитие на навици за общуване; подражателно поведение; постигане на катарзис (Ялом, Ъ., М. Леш, 2023; Ледер, С., Т.

Высокиньска-Гонсер, 1990). Още фактори, които довеждат до положителни изменения, са: проявяване на интензивни чувства; себеизразяване; преживяване на силни емоции; познавателно учене; сплотяване с другите; наблюдения върху преживяванията на другите; намиране на сходства (пак там: 69). S. Kratochvil посочва: участие в дейностите в групата; емоционална подкрепа; даване на помощ на другите; себеразкриване; отреагиране; обратна връзка; инсайт, постигане на прозрение; коректив емоционален опит; изпробване и учене на нови начини на поведение; получаване на нова информация и нови умения (пак там: 70), а Лапински включва заинтересованост, симпатия, толерантност, свободна експресия (пак там).

В по-специализиран и профилиран план са проследени проучвания върху детерминацията на ефективната интервенция в групи от бежанци и мигранти. Фокусираният литературен обзор по *този по-специфичен проблем* откроi някои по-съществени моменти в предходни проучвания по темата. Изследвани са психосоциални интервенции, в частност в група, както и при бежанци и мигранти като обща проучвана категория (Turrini, G. et al. (2019). Изследвани са и интервенции в подкрепа на отделни категории бежанци и мигранти, например в хомогенни групи от жени, мъже, деца и други (Papadopoulos, R. K., 2002). Проучванията на детерминацията като цяло при използването на психосоциалните интервенции в група обхващат множество детерминанти (Papadopoulos, 2002, Boyles, J. et al., 2023). Има и проучвания, фокусирани върху общия подкрепящ или стабилизиращ ефект от участието на търсещи закрила, бежанци и мигранти в група и групови интервенции (например Alayarian, A., 2023), както и такива с фокус върху използването на интервенции в група за повлияване на определен конкретен сходен за участниците проблем или потребност – например социокултурна интеграция; превенция или преодоляване на изолация и самота; преодоляване на ПТСР и др. – например изследванията на Turrini G, Tedeschi F, Cuijpers P, et al. (2021), Nosè, M., et al. (2017), Kira, L. A. et al. (2014). Могат да бъдат цитирани и проучвания на приложението, факторите и механизмите на въздействието на конкретен подход и метод за групова интервенция – например когнитивна терапия,

арт-терапия, групи за взаимна помощ, тренинг на интеграционни умения, групи за социална подкрепа; интервенции в психосоциални и психообразователни групи и други. В тази категория са например изследванията на Kowitt et al. (2016), Rousseau, C., et al. (2007), Rubesin, H. (2016), Mahon, D. (2022). Проучванията на бариери пред ефективната интервенция и предиктори за отпадане на бежанци и търсещи убежище от програмите за психосоциална интервенция и подкрепа се отличават с голяма приложна ценност и в тази категория може да бъде посочен метаанализът на Semmlinger, V., Takano, K., Schumm, H., & Ehring, T. (2021) върху 28 проучвания с общо 2691 участници.

Множеството изследвания в очертаните посоки не отменят нуждата от нови търсения. Измененията в социалните ситуации и профили на лицата, нуждаещи се от гъвкави пътища за подкрепа, поддържа отворени въпросите пред проучванията на връзките между интервенциите в група и социалното включване на бежанците.

Другият основен термин в изследването, социалното включване, се дефинира в научната литература най-често през понятия като достъп, участие, овластяване (Gidley, J., Hampson, G., Wheeler, L. and Bereded-Samuel, E., 2010: 6–7). То може да се отнася до спектър от области, сред които култура, социален живот, икономически възможности, локални общности, религия, образование, здравеопазване, жилища, трудова заетост и други (пак там). По-тясно свързани с темата изследвания на социалното включване показват „взаимосвързано влияние на различните социални системи върху благосъстоянието и здравето на бежанците: образование, заетост, право, здравеопазване, социално подпомагане“ (Costa, A. L., Coimbra, S., Pinto, M., Teixeira, E. G., & Caramelo, J., 2021: 82). В настоящото изследване фокусът е стеснен до един от аспектите на включването, а именно социалният живот, социалното свързване и сближаване с другите в средата на приемащата общност, като възприемаме тезата за взаимните връзки на този аспект с останалите направления на включването. Също така при извеждането на компонента на социално свързване и сближаване се следва и допускането, че от компонентите на социалното включване той е този, който се намира в най-тясна връзка с процесите, явленията и ефектите, задействани от интервенции в

група и във връзка с него най-силно и пряко биха се проявявали преносите на ефекти и влияния от опита и преживяното в групата.

При подхождането към това изследване се взема предвид също, че идентифицирането на въздействащи детерминанти и включването им в методиката на работата с групи ще доведе с по-голяма сигурност до въздействия и ефекти на личностно равнище. Оттук, следователно, се предполага, че личностната стабилност, укрепването на личността с помощта на груповите интервенции, осигурява и по-добри адаптационни шансове, по-пълно, проактивно и трайно усвояване от индивида на възможностите за социално включване. Друга теза, обвързана с предходната, допуска, че: доколкото групите формират едно своеобразно общество, създават свой вътрешногрупов „малък свят“ със свои социални отношения, норми и правила, общуване, обмен и пр., то преминаването на участниците през социалното включване първо в тази защитена и регулирана микросреда ще способства съответно и за пренос на опит и насърчаване на включването и в естествената социална среда в живота след и извън групата. Очакването в случая се отнася до това, че груповите интервенции, повлияли благоприятно личностното стабилизиране на участниците в тях и създали им възможност да *проиграят* и преминат пътя на адаптиране и включване в малката група, ще активират, задействат, развият техните способности за адаптиране и социално включване и в естествения им живот, и в по-цялостна перспектива чрез съответен пренос на умения, устойчивост и активност – пренос от опит в група към реална активност и включване в реални естествени социални роли, контакти, кръгове и среди.

Методи

Данните са получени чрез обратна връзка от бежанци, преки участници в програми за психосоциална и психообразователна подкрепа чрез групова работа. За целите на изследването е изготвен въпросник, в чието начало се уточнява типът на групата, а в края му се събират данни за социално-демографския статус на участниците.

Две главни части са представени съответно от две основни скали за измерване – на въздействията от груповата работа и на социалното включване от респондентите.

Първата скала служи за измерване на установените ефекти от групова работа според обратна връзка от участниците за личния опит и преживяванията в група. Основен методологичен, структурен и съдържателен ориентир при съставянето ѝ са изследванията и трудовете на Ървин Ялом върху факторите на терапевтичното въздействие в груповата работа (Ялом, Ъ., М. Леш, 2023). Друг източник в основата на инструмента е „The Individual Group Member Interpersonal Process Scale“ (IGIPS) на M. S. Davis, S. H. Budman and S. Soldz (2000), относим към междуличностните процеси между отделните участници в групата. Други ползвани инструменти и източници са: моделът на Билефелдския въпросник на D. Huger за обратна връзка, която се събира след участие в групови сесии (по Кулаков, С., 2002: 228–233); трудът на К. Рудестам върху груповата психотерапия (2000); анализът на Дж. Кори върху терапевтичните фактори в група (Кори, Дж., 2016), също и моделите на S. Kratochvíl, на M. Lieberman и други на терапевтичните фактори и механизми в груповата терапия (по Ледер, С., Т. Высокиньска-Гонсер, 1990). Въз основа на терапевтичните ефекти и фактори в група по моделите на цитираните автори е съставена измервателната скала (коефициент на надеждност Кронбах α = 0.91). Тя обхваща общо 27 твърдения, разпределени така, че да описват опита и преживяванията по отношение на следните променливи:

- *Смисъл* (Лично за мен времето, прекарано в груповите дейности, имаше смисъл.)
- *Активност – самофокус* (Имах възможности и ги използвах да говоря за себе си, за собствените си проблеми, да споделям и изразявам чувства.)
- *Активност – фокус към другите* (Заговарях, обръщах се към другите в групата.)
- *Инициатива* (По време на груповите срещи и занимания отварях теми и задавах въпроси.)
- *Близост* (Създадох връзки и се сближих с другите в групата.)

- *Междуличностна чувствителност* (Изпитвах чувствителност и съпричастие, когато се обръщах към другите в групата или ги изслушвах.)
- *Топла и спокойна емоционална атмосфера* (Атмосферата в групата беше топла и спокойна.)
- *Интерес към темата и дейността* (Самите теми и дейности ми бяха интересни.)
- *Лична значимост на темата и дейността в момента* (Темите и дейностите бяха от голямо лично значение за мен в този момент.)
- *Катарзис след участие* (От участието си групата се почувствах се леко и освободено.)
- *Оптимизъм и надежда* (От участието си групата придобих оптимизъм и надежда.)
- *Получаване на подкрепа и разбиране* (Получавах подкрепа и разбиране от другите.)
- *Получаване на съвети* (Получих добри съвети.)
- *Алтруизъм* (Чувствах се нужен/на и полезен/на на останалите в групата.)
- *Удовлетвореност от общуването с другите в група*та (Доволен/на съм от общуването с другите в групата.)
- *Чувство за универсализация* (Осъзнах, че и други преживяват и минават през същото като мен.)
- *Атмосфера на спокойствие и сигурност на мястото* (Усещах атмосфера на сигурност и спокойствие на мястото на провеждане.)
- *Общност и принадлежност* (В групата изпитвах чувство на общност и принадлежност.)
- *Чувство за личностна промяна* (Струва ми се, че с помощта на участието си в групата станах по-силна и стабилна личност.)
- *Нова и полезна информация* (Научих нови неща и полезна информация.)
- *Обмен на опит* (В групата имаше полезен за мен обмен на опит.)

- *Намиране на решения* (Намерих решения на проблеми, с които се сблъсквам.)
- *Ориентиране и увереност* (Чувствам се повече ориентиран/а и уверен/а.)
- *Пренос на информация и умения* (Благодарение на информацията и опита от участието ми в групата вече има реални подобрения в живота ми.)
- *Увлекателност на протичането на дейността* (Темите и заниманията протичаха интересно и увлекателно за мен.)
- *Добро настроение* (Чувствах се в добро настроение.)
- *Обща удовлетвореност* (В крайна сметка съм доволен/на от участието в групата.)

Изброените променливи се разглеждат по-нататък в изследването като потенциални детерминанти на ефективността на участието в групова работа по отношение на нивото и качеството на социалното включване в аспекта му на социално участие, свързване и сближаване.

При **втората скала** за измерване на социалното включване се ползват сегменти за социално участие и свързване според отделни инструменти, адаптирани спрямо профила и ситуацията на конкретната изследвана категория уязвими лица: Въпросник на Нидерландския обществен здравен монитор (PHM) и SCP Индекса за социално изключване на Холандския институт за социални изследвания (Saasa, S., Okech, D., Choi, Y. J., Nackerud, L., & Littleton, T., 2022); Скала за нарушено чувство за принадлежност Challenged Sense of Belonging Scale (CSBS) (Fuchs, L.M., Jacobsen, J., Walther, L. et al., 2021). Скалата (с коефициент на надеждност Кронбах $\alpha = 0{,}85$) е съставена от отделни твърдения, за всяко от които участниците в извадката посочват в каква степен се отнася за тях. Твърденията са общо 11, както следва:

- Седем са формулирани положително по отношение на социалното участие и свързаността (*Има хора, с които мога да проведа добър разговор; Има хора, които наистина ме разбират; Имам контакти със съседи; Има много хора, на които мога да разчитам, когато имам проблеми; Винаги има някой, с когото мога да говоря за*

ежедневните си проблеми; Има достатъчно хора, които чувствам близки до себе си; Контактувам с хора на улицата).

- Четири са формулирани в отрицателен смисъл спрямо променливата и се измерват с реверсивна скала (*Чувствам се откъснат от другите хора; Изпитвам общо чувство на празнота; Липсва ми удоволствието от компанията на другите; Често се чувствам отхвърлен/а*).

Наред с горното, айтемите на *чувството за липса, празнота, откъсване от другите и отхвърляне* са измерени и отделно като субскала (с коефициент Кронбах α = 0,78) с обща средна стойност и във взаимовръзка с ефектите и преживяванията в група, което, както ще видим по-нататък, доведе и до изводи за някои бариери пред помагащия потенциал на груповата работа в практиката с бежанци.

И при двете скали участниците в изследването оценяват със стойности от 0 до 5 доколко всяко от твърденията се отнася до тях във връзка с участието им в конкретната програма за групова работа.

Изследвани лица

Извадката е формирана от 41 пълнолетни лица, участници в програмите за групова работа на Общностен център „Компас“, гр. Варна, създаден от Асоциация „Енерджи“ гр. Варна[1], като част от Българската мрежа от центрове за закрила и включване „КОМПАС“ – съвместна инициатива на ВКБООН и партньорски организации. Центърът работи с уязвими лица, получили закрила и бежанци, независимо от тяхната националност[2], съответно от този кръг са и изследваните лица в настоящото проучване.

Екипът на центъра оказа съдействие за достъп до лица от целевата група, сред които именно участвали в програми за групова работа и дейности в групи

[1] Асоциация „Енерджи“ гр. Варна. – https://www.nrg-ngo.com/ (посетен 05.08.2025).
[2] Общностен център „Компас“, гр. Варна. – https://www.nrg-ngo.com/Community-center (посетен 05.08.2025).

(образователни, терапевтични, информационно-консултативни, занимателни, групи за социална подкрепа и др.).

В описанието на изследваните лица следва да отбележим, че според предоставените от тях данни в попълнените въпросници 90% са жени, 7% са мъже, останалите не са дали отговор. В разпределението по възраст 4% са на възраст между 18 и 29 години, 20% са между 30 и 39, 24% са между 40 и 49, 15% са между 50 и 59, 17% са между 60 и 69, 20% са на 70 и повече години. Само 3% от участниците са в страната от период по-малък от 6 месеца, 49% са пристигнали преди повече от 2 години, 24% – между 1 и 2 години, останалите не са пожелали да дадат отговор.

Събирането на данните протече в периода август–септември 2025 г. Със съдействието на екипа на центъра и водещите групи на участниците беше предоставен кратък анонимен въпросник, с който се изследва обратната връзка за ефектите и начините, по които е повлияло участието в група. Сред принципните положения при провеждане на проучването бяха: анонимно, доброволно; въпроси с избираем отговор, който се отбелязва със знак; попълване, което отнема не повече от 10–15 мин. Въпросникът беше преведен на руски език, съгласуван като говорим, подходящ и достъпен за изследваните лица. Инструментариумът на изследването беше предоставен, премина предварителен преглед и получи одобрение от представители на управленския орган и специалистите на центъра.

Представяне и обсъждане на резултатите

Измерената средна стойност за извадката по скалата за социално участие и свързване е 3,46 (в диапазон от 0 до 5), което говори като цяло за показатели над средните, но също така и за наличие на известни трудности и бариери сред някои от изследваните лица. Разпределени според процентния им дял (вж. Таблица 1), участниците в извадката показват преобладаващо високи и средни нива на социално свързване в местното приемащо общество.

Таблица 1. *Разпределение на участниците в изследването според нивата на социална свързаност в средата и социалния им живот*

Ниво на социална свързаност и участие	**Дял от изследваните лица, при които е измерено съответното ниво (в %)**
Ниско	2,44
Средно	39,02
Високо	58,54

Получените средни стойности (вж. Таблица 2) на измерените ефекти от груповата работа, според субективното преживяване на участниците, описват като проявени и изпитани в най-висока степен топлата и спокойна емоционална атмосфера в групата (4,76), чувство за обща удовлетвореност от участието (4,76), интерес към темите и дейностите (4,73) и увлекателното им протичане (4,56).

Данните водят към извода за действието на известна сдържаност, предпазливост и бариери на емоционално ниво, в междуличностната инициатива, отдаването на подкрепа и внимание на другите и близостта – вътрешни бариери, които действат независимо от усещането за топла, приемаща атмосфера, интересни и увлекателно поднасяни теми и занимания в групите. Вероятността стрес, емоционални трудности и изпитания да натоварват и възпрепятстват междуличностната инициатива в сближаването, даването на подкрепа и отварянето към другите в групата се поддържа от немалко изследвания на емоционалните преживявания в спектъра на дезадаптацията, травмата и посттравматичния стрес при бежанци (Bryant, R. A., Nickerson, A., Morina, N., & Liddell, B., 2023).

Таблица 2. *Средни стойности на ефектите от груповата работа според преживяванията на участниците*

Ефекти от груповата работа според обратна връзка на участниците за опита и субективните им преживявания в групата	**Средни стойности**
Топла и спокойна емоционална атмосфера	4,76
Обща удовлетвореност от участието в групата	4,76
Интерес към темата и дейността	4,73
Увлекателност на протичането на дейността	4,56
Нова и полезна информация	4,46
Смисъл	4,46
Полезен обмен на опит	4,29
Добро настроение	4,29
Активност – самофокус	4,24
Катарзис след участие	4,20
Чувство за универсализация	4,07
Оптимизъм и надежда	4,05
Лична значимост на темата и дейността в момента	3,98
Получаване на подкрепа	3,76
Атмосфера на спокойствие и сигурност на мястото	3,76
Удовлетвореност от общуването с другите в групата	3,73
Намиране на решения	3,71
Активност – фокус към другите	3,68
Чувство за личностна промяна	3,68
Общност и принадлежност	3,66
Междуличностна чувствителност	3,56
Получаване на съвети	3,54
Алтруизъм	3,46
Ориентиране и увереност	3,41
Инициатива	3,39
Близост	3,34
Пренос на информация и умения	3,27

Данните от корелационния анализ показаха наличие на връзка между по-голямата част от включените 27 променливи и скалата за социално участие и свързване (вж. Таблица 3). Измерени бяха значими стойности на слаба и умерена положителна корелация, която може да бъде коментирана.

Таблица 3. *Взаимовръзки между социалното свързване и ефектите от груповата работа*

Ефекти от груповата работа според обратна връзка на участниците за опита и субективните им преживявания в групата	**Корелации със скалата за социално участие и свързване**
A. Интерес към темата и дейността	0,40
B. Лична значимост на темата и дейността в момента	0,37
C. Топла и спокойна емоционална атмосфера	0,36
D. Близост	0,32
E. Получаване на съвети	0,32
F. Увлекателност на протичането на дейността	0,30
G. Чувство за универсализация	0,29
H. Катарзис след участие	0,23
I. Обща удовлетвореност	0,21
J. Смисъл	0,19
K. Оптимизъм и надежда	0,19
L. Активност – фокус към другите	0,18
M. Алтруизъм	0,16
N. Намиране на решения	0,16
O. Активност – самофокус	0,15
P. Получаване на подкрепа	0,15
Q. Чувство за личностна промяна	0,13
R. Междуличностна чувствителност	0,08
S. Инициатива	0,05
T. Общност и принадлежност	0,04
U. Нова и полезна информация	0,02
V. Добро настроение	0,02
W. Пренос на информация и умения	-0,01
X. Ориентиране и увереност	-0,02
Y. Удовлетвореност от общуването с другите в групата	-0,03
Z. Атмосфера на спокойствие и сигурност на мястото	-0,05
AA. Полезен обмен на опит	-0,07

Според данните, лицата с по-добра социална свързаност – с другите хора в местната общност и в живота си – при участието в групата в по-голяма степен са изпитвали интерес към темите и дейностите (r = 0,40) и са оценили по-високо тяхната значимост (r = 0,37) и увлекателност (r = 0,30). Те също така са приели добри съвети (r = 0,32) по-осезаемо са изпитали близост (r = 0,32), топлота и спокойствие (r = 0,36), осъзнаване, че и другите минават през същото като тях (r = 0,29) и катарзис след участието (r = 0,23). Не са измерени взаимовръзки в полето на социалното свързване с някои от променливите, на които се залага доста при подготовката и реализирането на

програми за групова работа с цел подкрепа на бежанци. Става дума например за полезен обмен на опит с другите в групата, както и за използване на информацията и опита, получени в групата, за предприемане на реални стъпки и подобрения в живота. Може да се предположи, че по-напредналият опит на социално включване, справянето и постигането на удовлетвореност от контактите и приемането в заобикалящата социална среда при определена категория участници не отключват у тях потребност или сензитивност към някои от потенциалните терапевтични ефекти и фактори в груповата работа, като участват в подобни дейности и програми. Видно от профила на участвалите в изследването лица сред тях преобладават пребиваващите в приемащата страна от по-дълъг период от време, над 2 години, което също обяснява нивата на постигнатото вече социално свързване, сближаване, включване в местното приемащо общество.

Срещан в теорията подход е терминът „социално включване“ да се интерпретира и „чрез неговия еквивалент – социално изключване“ (Gidley, J., Hampson, G., Wheeler, L. and Bereded-Samuel, E., 2010). Съответно, следващият анализ поглежда данните и от такава гледна точка, като проверява взаимовръзките между измереното чувство за липса, празнота, откъсване, отхвърляне от другите и ефектите от груповата работа. Общо за това чувство измерената средна стойност за извадката е 1,59 – това е стойност под средната (по скала със стойности от 0 до 5) и тя показва, че подобни по-осезаеми преживявания имат или само отделни лица, или като цяло и други в неголяма степен. Както се вижда по-нататък от корелационните данни в Таблица 4, то при лицата, които в по-голяма степен изпитват в живота си липса, празнота, откъсване, отхвърляне от другите, значителна част от помагащия и терапевтичен потенциал на груповата работа не се задейства. Според измерените, макар и невисоки, но положителни корелации, участниците с по-високи нива на подобни преживявания по време на груповата работа са били инициативни да отварят теми, да поставят въпроси и проблеми (0,29), изпитвали са добро настроение (0,23), но са усетили явни бариери пред алтруизма, близостта, усещането за топлота и спокойствие, изпитването на интерес, извличането

на полезна информация, получаването на съвети и намирането на решения с помощта на груповите дейности и груповата подкрепа, за което свидетелстват отрицателните корелационни връзки в долната част на Таблица 4.

Таблица 4. *Взаимовръзки между преживяването на откъсване, отхвърляне и ефектите от груповата работа*

Ефекти от груповата работа според обратна връзка на участниците за опита и субективните им преживявания в групата	**Корелации с чувството за липса, празнота, откъсване, отхвърляне от другите**
Инициатива	0,29
Добро настроение	0,23
Междуличностна чувствителност	0,16
Активност – самофокус	0,15
Удовлетвореност от общуването с другите в групата	0,1
Атмосфера на спокойствие и сигурност на мястото	0,1
Получаване на подкрепа и разбиране	0,05
Чувство за личностна промяна	0,04
Активност – фокус към другите	0,01
Ориентиране и увереност	0,01
Смисъл	-0,01
Оптимизъм и надежда	-0,01
Пренос на информация и умения	-0,02
Чувство за универсализация	-0,03
Катарзис след участие	-0,05
Обща удовлетвореност	-0,05
Увлекателност на протичането на дейността	-0,06
Близост	-0,09
Лична значимост на темата и дейността в момента	-0,14
Обмен на опит	-0,14
Топла и спокойна емоционална атмосфера	-0,15
Общност и принадлежност	-0,17
Нова и полезна информация	-0,18
Намиране на решения	-0,19
Интерес към темата и дейността	-0,20
Алтруизъм	-0,29
Получаване на съвети	-0,35

Въз основа на данните, вниманието на водещите на групи в социалната работа с бежанци може да бъде насочено към някои фактори от груповата работа като например: програмите да предлагат даване на добри съвети; включване на теми и дейности с голям потенциал да бъдат интересни за участниците; поддържане на усещане за топла и спокойна атмосфера по време на груповите дейности. Това са променливи, които едновременно показаха по-изявена положителна връзка със социалното свързване и отрицателна – с чувството за откъсване и отхвърляне.

Също така могат да бъдат препоръчани внимателно *улесняване* на чувството за общност и сближаването между участниците, надграждане на сензитивността и съпричастието към другите с нещо повече, с проактивно поведение, ориентирано към другите, с даване, с възможност отделният участник да се почувства нужен и полезен на някой друг, без обаче да се създава натиск в това отношение, доколкото данните (вж. Таблица 4) показват алтруизма (-0,29), а донякъде и чувството за общност и принадлежност (-0,17), ограничени, блокирани, изправени пред бариера при обратнопропорционалната корелация с чувството за откъсване и отхвърляне в социалния живот на изследваните лица.

Заключение

Доколкото всички изследвани променливи от спектъра на терапевтичните фактори са позитивни и ценни, то може да се смята, че всеки от тях би способствал по своему и според индивидуалните потребности в конкретната житейска ситуация за усилване на способностите на личността за справяне, приобщаване, адаптиране в новата среда и начин на живот. Открояването на част от изпитаните ефекти от участието в група като по-силно относими към нивото на социално свързване и включване в местната общност може да служи насочващо при организиране и провеждане на дейности и предоставяне на подкрепа чрез групова работа, в интервенциите върху сближаването в група, при подбор на участници и формиране на състава на групите в

социалната работа и в терапевтично-помагащата практика с търсещи закрила и бежанци.

Изследването показва как широкият спектър от детерминанти на ефективността на груповата работа с бежанци, по отношение на нивата на социалното им включване в контакти и кръгове от заобикалящата ги социална среда, се задейства и проявява динамично и двупосочно. Според различните предизвикателства в актуалната си ситуация в живота, както и съобразно индивидуалния начин, по който ги преживяват, участниците в груповата работа са повече или по-малко отворени и сензитивни към различни терапевтични фактори, действащи в групова среда. Методиката и съдържанието на програмите също може да акцентира и приоритизира някои от полезните възможности на груповата работа. От страна на самите участници в групите протичат двупосочни влияния, като нивото на справянето със социалните връзки и предизвикателства навън в живота, извън общуването в организираната малка група, пренася, филтрира и активира вътре в групата определени нагласи, потребности и очаквания.

Както изглежда, детерминацията на ефективността на груповата работа по отношение на социалното включване се влияе от предходния опит и актуалната ситуация на социално адаптиране и справяне от страна на бежанците и лицата, получили закрила, участващи в програмите за групова работа. Това, което има потенциал да се случи в пространството на групата, не е изолиран фактор, доколкото се обуславя и пречупва през входящите нагласи и преживявания на участниците. **Актуалният, досегашен, затруднен и неудовлетворителен опит в социалното свързване показва тенденция да се прояви като бариера пред задействането на полезните влияния и терапевтичния потенциал на позитивните фактори и ефекти в груповата работа.** Това предполага в подготвителната фаза от груповата работа оценяване и уточняване на профилите на участниците именно по отношение на нивото и преживяванията им във връзка с качеството на социалния живот и социалното свързване извън програмите за групова работа.

Трябва да отбележим и някои ограничения в проведеното изследване. Те се отнасят до размера на извадката и хомогенността ѝ (еднонационална представителност на бежанците и стесняване на възможностите на заключенията да засегнат и междукултурните различия в механизмите и детерминантите на социалното включване с помощта на работата в малки групи). Има също така необходимост от отделно и по-детайлно изследване на такива сегменти от целевата група изследвани лица, при които са силно проявени значителни затруднения в контактите, свързването, принадлежността. Тези съображения мотивират към допълнителни проучвания както по индивидуални случаи, така и в по-широк културен контекст.

Представеното изследване може да представлява интерес и да предложи на водещите групи приложни насоки, като ги ориентира в предварителния етап от груповата работа как да интерпретират и вземат предвид нагласите и опита на участниците. Резултатите им посочват, че трудностите в социалното включване, бариерите пред намирането и влизането в приемаща среда на социална близост и удовлетворяващото чувствата социално свързване се отразяват на възможността да се извлекат полезни ефекти при участие в група.

Резултатите от изследването на детерминантите на ефективността на интервенциите в груповата работа с бежанци и мигранти биха имали приложение в директната практика на организирането и реализирането на програми за социална работа и психосоциална подкрепа, в които се застъпват интервенции в малки групи (тясно терапевтични, психосоциални или психообразователни). Принос биха представлявали данните за степента на проявяване на помагащите ефекти, които следва да бъдат обезпечени от специалистите, водещи групова работа с търсещи закрила, бежанци или мигранти, за да се постигнат желаните въздействия върху личностната устойчивост, социалната адаптивност и преноса на умения за социално включване от защитената микросреда на групата към реални условия, контакти, кръгове и среди в социалния живот. Резултатите в този смисъл биха представлявали

осъвременена методическа ориентация и насока, актуална за днешните социокултурни обстоятелства и профили на преобладаващите групи търсещи закрила лица.

Публикуваното изследване е проведено по проект на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ №80-10-59/27.05.2025 „Детерминанти за ефективността на социалното включване на бежанци и мигранти в приемащите общества“, финансиран целево от държавния бюджет със средства за научни изследвания. Проектът е подкрепен организационно, методологически и чрез препоръчително писмо от ВКБООН. Авторът изказва специална благодарност на екипа на Общностен център „Компас“, гр. Варна, за професионалното съдействие и организационната подкрепа при провеждане на изследването на терен.

Използвана литература

Кори, Дж. (2016). Теория и практика на груповото консултиране. С.: Изток Запад. [Corey, G. (2016). Teoriya i praktika na grupovoto konsultirane. S.: Iztok Zapad.]

Кулаков, С. (2002). Практикум по супервизии в консултировании и психотерапии. СПб.: Речь. [Kulakov, S. (2002). Praktikum po supervizii v konsultirovanya i psychoterapii. SPb.: Rech.]

Ледер, С., Т. Высокиньска-Гонсер (1990). Механизмы лечебного действия групповой психотерапии. В: Групповая психотерапия. Под ред. Б. Д. Карвасарского, С. Ледера.— М.: Медицина, 65–88. [Leder, S., T. Wysokinska-Gasior (1990). Mechanizmi na lechebnoto deistvie na grupovata psychoterapiya. V: Grupova psyhoterapiya. Pod red. B. D. Karvasarskogo, S. Ledera.— M.: Meditsina, 65–88.]

Рудестам, К. (2000). Групповая психотерапия. СПб.: Питер. [Rudestam, K. (2000). Grupova psychoterapiya. SPb.: Piter.]

Ялом, Ъ., М. Леш (2023). Теория и практика на груповата психотерапия. С. Изток Запад. [Yalom, I. D., M. Leszcz (2023). Teoriya i praktika na grupovata psychoterapiya. S. Iztok Zapad.]

Alayarian, A. (2023). Group Analysis for Refugees Experiencing Trauma. Taylor & Francis.

Boyles, J., Ewart-Biggs, R., Horn, R., & Lamb, K. (2023). Groupwork with Refugees and Survivors of Human Rights Abuses: The Power of Togetherness (p. 260). Taylor & Francis.

Bryant, R. A., Nickerson, A., Morina, N., & Liddell, B. (2023). Posttraumatic stress disorder in refugees. – *Annual review of clinical psychology*, *19*(1), 413–436.

Costa, A. L., Coimbra, S., Pinto, M., Teixeira, E. G., & Caramelo, J. (2021). Professionals' key knowledge, competences and practices to promote social inclusion of refugees. – *International Journal of Inclusive Education*, *25*(1), 81–93.

Davis, M. S., Budman, S. H., & Soldz, S. (2000). The Individual Group Member Interpersonal Process Scale. In A. P. Beck & C. M. Lewis (Eds.), The process of group psychotherapy: Systems for analyzing change (pp. 283–308). American Psychological Association.

Fuchs, L. M., Jacobsen, J., Walther, L., Hahn, E., Ta, T. M. T., Bajbouj, M., Schewe, C. v. (2021). The Challenged Sense of Belonging Scale (CSBS) – a validation study in English, Arabic, and Farsi/Dari among refugees and asylum seekers in Germany. – *Measurement Instruments for the Social Sciences*, 3, 1–16.

Gidley, J., Hampson, G., Wheeler, L. and Bereded-Samuel, E. (2010). Social inclusion: Context, theory and practice. – *The Australasian Journal of University-Community Engagement*, vol. 5, no. 1, 6–36.

Hogan, B. E., Linden, W., & Najarian, B. (2002). Social support interventions: do they work? – *Clinical psychology review*, *22*(3), 381–440.

Kira, L.A. (2014). Arab Refugees: Trauma, Resilience, and Recovery. Chapter 9. In: S.C. Nassar-McMillan et al. (eds.), Biopsychosocial Perspectives on Arab Americans: Culture, Development, and Health, Springer Science, Business Media, New York.

Kowitt, S. D., D. Emmerling, D. Gavarkavich, Claire-Helene Mershon, K. Linton, H. Rubesin, Ch. Agnew-Brune & E. Eng (2016). A Pilot Evaluation of an Art Therapy Program for Refugee Youth From Burma. – *Art Therapy*, 33(1), 13–20.

Mahon, D. (2022). A systematic scoping review of interventions delivered by peers to support the resettlement of refugees and asylum seekers. – *Mental Health and Social Inclusion*, *26*(3), 206–229.

Murakami, N. J., & Akilova, M. (2016). Integrative social work practice with refugees, asylum seekers, and other forcibly displaced persons. Springer.

Nosè, M., Ballette F, Bighelli I, Turrini G, Purgato M, Tol W, et al. (2017). Psychosocial interventions for post-traumatic stress disorder in refugees and asylum seekers resettled in high income countries: Systematic review and meta analysis. – *PLoS ON*E, 12(2): e0171030.

Papadopoulos, R. K. (Ed.) (2002). Therapeutic care for refugees: No place like home. London: Karnac Books.

Rubesin, H. (2016). The stories we share: Reflections on a community-based art exhibit displaying work by refugees and immigrants. – *Journal of Applied Arts & Health*, *7*(2), 159–174.

Rousseau, C., Benoit, M., Gauthier, M. F., Lacroix, L., Alain, N., Viger Rojas, M., ... & Bourassa, D. (2007). Classroom drama therapy program for immigrant and refugee adolescents: A pilot study. – *Clinical child psychology and psychiatry*, *12*(3), 451–465.

Saasa, S., Okech, D., Choi, Y. J., Nackerud, L., & Littleton, T. (2022). Social exclusion, mental health, and social well-being among African immigrants in the United States. – *International Social Work*, *65*(4), 787–803.

Semmlinger, V., Takano, K., Schumm, H., & Ehring, T. (2021). Dropout from psychological interventions for refugees and asylum seekers: A meta-analysis. – *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *89*(9), 717.

Turrini, G. et al. (2019). Efficacy and acceptability of psychosocial interventions in asylum seekers and refugees: systematic review and meta-analysis. – *Epidemiology and psychiatric sciences*, *28*(4), 376–388.

Turrini G, Tedeschi F, Cuijpers P, et al. (2021). A network meta-analysis of psychosocial interventions for refugees and asylum seekers with PTSD. – *BMJ Global Health*; 6:e005029.

За автора:

Проф. д-р Гинка Механджийска
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по педагогика
Катедра „Социална работа“
Контакт: g.mehandjiiska@fp.uni-sofia.bg